

اصول و روش‌های تربیتی در قرآن و نهج البلاغه

پریسا خالوندی، مریم خالوندی *

چکیده

تربیت یکی از مهم‌ترین عوامل تعالی انسان است لذا با توجه به اهمیت این موضوع در قرآن و نهج البلاغه، اصول و روش‌هایی جهت نیل انسان به سمت تربیت الهی ذکر شده است که شناختن این اصول و روش‌ها را در مسیر تربیت صحیح و تربیت قرآنی قرار می‌دهد، لذا شناسایی روش‌های قرآنی و نهج البلاغه بسیاری از آثار مخرب تربیتی را از بین می‌برد. هدف از ارائه این تحقیق، بررسی، تحلیل و بیان اصول و روش‌های تربیتی از منظر قرآن و نهج البلاغه است. لذا تلاش شده است با روش بنیادی و توصیفی اصول و روش‌های تربیتی برای مخاطبین تشریح و به زبان ساده تبیین شود. یافته‌ها نشان می‌دهد از میان تمام اصول و روش‌های تربیتی تأکید بر اصل محبت و مهربانی از اهمیت بیشتری برخوردار است که سبب شکوفایی استعداد آدمی می‌شود. در نهج البلاغه نیز تأکید بر اصل تساهل و تغافل است با ترکیب این دو امر نشان می‌دهد، چنین نتیجه‌ای حاصل می‌شود که از بین همه روش‌ها و اصول تربیتی، روش الگوسازی تشثیق و تنبیه و اصل محبت و مهربانی و تساهل و تغافل بر تمام اصول و روش‌های دیگر مقدم است.

واژگان کلیدی: اصول تربیتی، روش‌های تربیتی، قرآن، نهج البلاغه.

* طلبه سطح دو، حوزه علمیه الزهرا سلام الله علیها، شهرستان صحنه.

مقدمه

قرآن و نهج البلاغه سرشار از مضامین معرفتی است، از جمله آن روش‌های تربیتی است که می‌تواند به والدین در جهت تربیت و تعالی فرزند خود کمک کند، اما امروزه شاهد انحطاط تربیتی فراوانی در نسل کنونی هستیم.

شاید بتوان گفت، یکی از این دلایل کج روی‌ها آن است که پدران و مادران اصول و روش‌های تربیتی را نمی‌دانند و همین مسئله باعث لغزش در اخلاق و تربیت فرزندان می‌شود، در این راستا آثار فراوانی نوشته شده است اما پژوهشی دقیق و جامع که قرآن و نهج البلاغه را به عنوان منبع استفاده کند یافت نشده است. مقاله پیش رو با هدف تطبیق اصول و روش‌های تربیتی با رویکرد قرآن و نهج البلاغه به نگاری درآمده است و مقاله حاضر سعی بر آن دارد که به این سؤال پاسخ دهد از منظر قرآن و نهج البلاغه کدام اصول و روش‌های تربیتی کارآمد است؟

پژوهش‌هایی که به پیشینه‌ی موضوع اصول و روش‌های تربیتی اشاره دارد می‌توان به کتاب‌ها و مقالات فراوانی اشاره کرد از جمله: تربیت فرزند در مکتب پیامبر و اهل بیت از حمیدرضا اسلامی سال 85، مهارت‌های تربیت فرزند در دنیای امروز از محسن عباسی سال 94، «روش‌های تربیت فرزند از منظر نهج البلاغه» از لطفعلی عابدی سال 85، «روش‌های تربیتی در قرآن» از عسگری اسلامپور کریمی سال 85 و ...

مقاله حاضر قصد دارد به صورت دقیق و جامع به تطبیق عناصر تربیتی، اصول و روش‌های تربیتی در قرآن و نهج‌البلاغه بپردازد و این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی و کتابخانه‌ای گردآوری شده است.

شاید بتوان گفت از مهم‌ترین اهداف این تحقیق در اصول و روش‌های تربیتی تکامل فردی و رسیدن به سعادت دنیوی و اخروی و نیز اشاعه تقوا و عبودیت خداوند متعال و اثرگذاری این روش‌های تربیتی بر روابط فرد در فضای خانوادگی و اجتماعی است.

سؤالی که پیش می‌آید این است که اصول و روش‌های تربیتی در قرآن و کتاب نهج‌البلاغه چگونه است؟ چه اهداف و محورهایی این اصول‌ها و روش‌های تربیتی دنبال می‌کند؟ اصول حاکم بر تربیت فرد کدام است؟ روش‌های مؤثر برای تربیت افراد براساس قرآن و نهج‌البلاغه چیست؟ شاید بتوان گفت که مهم‌ترین این اصول، اصل ابراز محبت و تساهل و تغافل و تأثیرگذارترین روش‌ها نیز روش الگوسازی و تشویق و تنبیه است.

1) مفهوم شناسی

واژه تربیت از ریشه ربو یا (رب) اشتقاق یافته است، ربو در لغت به معنای فزونی و رشد است^۱ و یانشات گرفتن و ایجاد است، تربیت به معنای رشد و نمودادن و زیاد کردن نیز هست.^۲ (رب) نیز به معنای مالک، سید و مدبر است.^۳

و نیز آمده است که رب در معنای مصدری همان تربیت است یعنی ایجاد کردن حالتی پس از حالت دیگر در چیزی تا به حد نهایی و تام و کمال خود برسد^۴ تربیت به معنای پروردن، پروراندن یا آداب و اخلاق را به کسی یاد دادن.^۵ آموختن و پروردن کودک تا بالغ شدن و به معنای آموزش و پرورش است.^۶

تربیت در اصطلاح عبارت است از کشف استعدادهای طبیعی و شکوفا ساختن آنها.^۷ همچنین تربیت در معنای اصطلاحی از منظر قرآن عبارت است از اینکه تربیت، مطابق فطرت و کمال است و سمت و سوی آسمانی دارد. این همان هدف از بعثت انبیای الهی است.^۸

2) جایگاه تربیت در قرآن و نهج البلاغه

1 - قزوینی الرازی، احمد بن فارس، معجم اللغة، ص 419.

2 - میرعرب فرج الله تربیت اعتقادی و معنوی بانگاہی به قرآن ص 26

3 - ابن منظور، لسان العرب، ج 2، ص 1420.

4 - راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن القرآن، ص 187.

5 - عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، ص 301.

6 - دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، ج 14، ص 550.

7 - گروه نویسندگان فلسفه تعلیم و تربیت ج 7 ص 167

8 - میرعرب فرج الله همان ص 27

در بیان اهمیت تعلیم و تربیت همین بس که تحقق گوهر آدمی منوط بدان است؛ مراقبت‌هایی که تحت عنوان تعلیم و تربیت در مورد آدمیزاد اعمال می‌شود، شرط لازم رسیدن آدمی به مرحله کمال است و شاید بتوان ادعا کرد که در پرتو تعلیم و تربیتی که از آن بهره‌مند می‌شود به حقیقت وجود خود پی ببرد و راه رسیدن به کمال را در بقیه عمر خود هموار سازد.^۱

در اهمیت تربیت و خودسازی از منظر قرآن کریم می‌توان گفت که بیش از شش هزار آیه آن مربوط به تعلیم و تربیت انسان‌هاست که در طول قرن‌های متمادی انسان‌هایی تربیت کرده است که هر یک همچون ستاره‌ای پرفروغ در میان جوامع درخشیده و به زندگی انسان‌ها معنا بخشیده و زمینه ساز حرکت‌های آزادی بخش در میان ملت‌ها بوده است.^۲

از منظر امیرمؤمنان علی (علیه السلام) که در خطبه‌های خود فرموده است: تعلیم و تربیت یعنی شکل یافتن انسان برای محیط زندگی و بهره‌مندی مستمر از گنجینه‌های نبوغ که درون عقل‌های زنده و بیدار نهفته است .

امام علی (علیه السلام) مقصود خود را از ماهیت تربیت و هدف‌های تربیت و طبیعت آن روشن ساخته است و تربیت را در مفهوم ایمان به اصل شکل‌پذیری انسان عاقل از یک طرف و آماده ساختن محیط تربیتی برای دانش آموز از طرف دیگر خلاصه می‌کند.^۳

(3) اهداف تربیتی در قرآن و نهج البلاغه

(1-3) کمال یابی انسان

-
- 1 - نوروزی، مرضیه، «اهداف تعلیم و تربیت»، ص 3.
 - 2 - فرهادیان، رضا، «مبانی تعلیم و تربیت در قرآن»، ص 13.
 - 3 - صلیبی، ژانست، «تربیت از دیدگاه نهج البلاغه»، ص 5.

خداوند تبارک و تعالی در قرآن کریم در مورد تنبیه می‌فرماید: «الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَ يَبْغُونَهَا عِوَجًا وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ»^۱ همانا که (مردم را) از راه خدا باز می‌دارند و راه حق را کج و معوج نشان می‌دهند و به سرای آخرت کافرنند»

تشویق و تنبیه باید بجا و متناسب با میزان و نوع کار باشد نباید برای کار کوچک، پاداش‌های بزرگ و تحسین‌های بیش از اندازه در نظر گرفت. در مورد تنبیه هم، باید به میزان خطا و جرم باشد لذا پیامبر اکرم (ص) در باره فردی که از نافرمانی خانواده اش شکایت کرد، پیامبر بعدداز امر به عفو و بخشش فرمودند: «اگر خواستی تنبیه کنی، به اندازه گناهی که کرده است مجازات کن»^۲.

بنابراین باید در اعمال تشویق و تنبیه با توجه به سیره پیامبر و معصومین فرزندان را به مناسبترین حالت تشویق و اگر اثر نکرد تنبیه را با شرایطش اعمال کرد.

نتیجه گیری

1- یافته‌ها حاکی از آن است که مهم‌ترین اصل از اصول تربیتی ابراز محبت و مهربانی است که سبب می‌شود فرد به صفات نیکو آراسته شود.

1 - هود / 19

² پردیختان، زهرا، تشویق و تنبیه در اسلام، ص 3

2- این پژوهش نشان می‌دهد که با تربیت صحیح و کارآمد انسان به کمال حقیقی و تعالی می‌رسد.

3- از روش‌های این تحقیق تساهل و تغافل بوده که نشان می‌دهد با چشم‌پوشی فرد خاطی، با حفظ عزت نفس، از فجایع و کردار ناشایست بعدی جلوگیری می‌کند.

4- از مهم‌ترین شیوه‌های طرح شده تشویق و تنبیه می‌توان ادعا کرد که فرد را به سوی اعمال شایسته و فضیلت‌های زیبا سوق می‌دهد.

5- نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که بهترین شیوه تربیت در کودکان تشویق و تنبیه به جا است که سبب رشد و پرورش می‌گردد.

فهرست منابع

1. قرآن کریم

2. نهج البلاغه
3. آمدی، تمیمی، غررالحکم و دررالکلم، مترجم مهدی رجایی، قم نشر دارالکتاب الاسلامیه، س 1410.
4. آقامحمدی، جواد، تربیت اسلامی در نظام تعلیم و تربیت، پژوهش‌های معنوی، تیرماه 98.
5. ابن منظور، لسان العرب، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، سال 74
6. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ترجمه شریف الرضی، س 84، ج 2.
7. اسلامی، طیبه، نقش تشویق و تنبیه در تربیت، همایش بین المللی مطالعات سال 99.
8. اصفهانی، راغب، المفردات فی غریب القرآن القرآن، بیروت، الدار الشامیه، سال 1416ق.
9. اکرمی، زکیه، بررسی شیوه‌های تربیتی محبت، پژوهش دانشگاه، سال 96.
10. باقرزاده، رضا، نقش تغافل در تربیت اسلامی، مدیریت اخلاق سال 96.
11. پریدختان، زهرا، تشویق و تنبیه در اسلام، کنگره فرهنگ و اندیشه سال 96.
12. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه.
13. شیرافکن، ناهید، جایگاه محبت در تربیت دینی، پژوهش معنوی، سال 95..
14. شیخانی، علی باقر، اسحاقی، حسین، سریرسخن اخلاقی برای همه نشرهاجر، س 1341ش
15. شمخی، مینا، تأثیر زیست بر تبلور کمال انسان، دوفصلنامه آموزه تربیتی سال 94
16. صحافی، فاطمه، بررسی تمایز تشویق و تنبیه در تربیت اسلامی، کنفرانس ملی روانشناسی و علوم تربیتی، س 1394ش
17. صلیبی، ژانست، تربیت از دیدگاه نهج البلاغه، نامه علوم اسلامی، سال 79.
18. طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان، 92.
19. عابدی، لطفعلی، روش‌های تربیتی از منظر نهج البلاغه، مجله دانشکده انسانی، سال 89.
20. عبدالمحمدی، حسین، سیره امام علی تساهل معرفت، 93.

21. علی اکبری، راضیه، نقش محبت در تربیت فرزندان، فصلنامه ره توشه، س 1401 ش
22. علیزاده، عبدالله، روش‌های تربیت فرزند از دیدگاه اسلام، مرکز جهانی علوم اسلامی، سال 84
23. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، انتشارات فرهنگ نما، سال 88.
24. فرهادیان، رضا، مبانی تعلیم و تربیت در قرآن، بوستان کتاب، قم، سال 93.
25. قائمی مقدم، محمدرضا، مجله معرفت، ش 69
26. قزوینی الرازی، احمد بن فارس، معجم اللغة، نشر دارالفکر، 1979.
27. قمی، عباس، سفینه البحار.
28. کبیری، زهرا، تشویق و تنبیه و نقش تربیتی، سومین کنفرانس بین المللی سال 95.
29. کریمی، عسگری اسلامپور، روش‌های تربیتی در قرآن، پاسدار اسلام، سال 85.
30. کلینی، اصول کافی، مترجم محمدباقر، کمره ای، تهران، نشر سازمان اوقاف اسوه، س 75
31. کمیجانی، زهره، نقش محبت در تربیت دینی کودک، پژوهش استان مرکزی، 98.
32. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، دارالحیاء التراث العربی، س 1992 م
33. مسعودی، اکرم، شیوه‌های تشویق در قرآن، همایش ملی قرآن، سال 99.
34. مسعودی راد، امیرحسین، بهنام، رسول، بررسی نقش تشویق و تنبیه به عنوان دومولفه تربیتی، مجله نخبگان علوم ومهندسی، س 1400 ش
35. ملایی، محمد، کمال طلبی انسان، الاهیات قرآنی، سال 96.
36. مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن روش تازه در تفسیر موضوعی قرآن، تهران، نشر دارالکتاب الاسلامیه، س 77
37. میرزایی، زهرا، آثار تربیتی تغافل از دیدگاه قرآن کنفرانس انسانی، سال 99.
38. میرعرب، فرج الله، تربیت اعتقادی ومعنوی، نشر دفتر تبلیغات اسلامی، س 1392 ش
39. میکائیلو، غلامحسین اهداف و روش‌های تعلیم و تربیت، بصیرت و تعلیم اسلامی، سال 94.

40. نوروزی، مرضیه، اهداف تعلیم و تربیت، مجموعه مقالات همایش سال 94.

41. هاشمی، حسین، چیستی و اهداف تربیت، ویژه قرآن و فلسفه تربیت، زمستان 88